

همگرایی ملت‌ها
و واگرایی دولت‌های مسلمان
در پرتو انقلاب اسلامی

محمد حقی

معارف اسلامی ناب، نیاز بشر تشنه معنویت امروز است. در این دوران که بسیاری آن را عصر پایان جهان می‌دانند، گرایش به دین و معنویت، سرعتی شگفت یافته است. در این میان، اسلام بیشترین سهم را از این گرایش به دین دارد، و چرا چنین نباشد؟ اسلام دین انسانی زیستن، عدالت‌پروری و عشق به هم‌نوع است و بشر این عصر، این گوهر گمشده را در اسلام ناب یافته است.

از سوی دیگر، گسترش پرستاب رسانه‌ها و ابزارهای انتشار اطلاعات، بی‌وقفه موجب پدید آمدن پرسش‌ها و شبهات جدیدی می‌شود که تا اندکی پیش از این، هیچ‌کدام از آنها قابل تصور نبود. این انفجار اطلاعات، به‌ویژه در دنیای مجازی، اغلب فرصت ژرف‌اندیشی را از انسان سلب می‌کند و همین موجب شناخت نادرست یا ناقص از بسیاری امور، به‌ویژه مفاهیم و معارف دینی می‌گردد.

بنابراین، تبلیغ و نشر مؤثر معارف اسلامی ناب، رسالت خطیری است که بر عهده همه متولیان این امر می‌باشد. بدون تلاش خالصانه و آگاهانه برای رسیدن به این هدف، پتانسیل عظیمی که در گرایش بشر به معنویت در این عصر پدید آمده، به هدر خواهد رفت.

نشر «نورالامین» به سهم خود می‌کوشد تا بخش اندکی از رسالت عظیم نشر معارف اسلامی ناب را به بهترین شکل ممکن انجام دهد و در این راستا از پیشنهادها و انتقادهای همه فرهیختگان این عرصه، برای غنا بخشیدن به آثار خود استقبال می‌کند.

فهرست

درآمد	۹
مقدمه	۱۱
۱. کلیات و چارچوب نظری	۱۵
کلیات	۱۵
نظریه‌های همگرایی	۱۷
۱. نظریه فدرالیست‌ها	۱۷
۲. نظریه کارکردگرایی	۲۰
۳. نظریه کارکردگرایی جدید (نوکارکردگرایی)	۲۳
الف) فرضیه‌های نوکارگرایی	۲۵
ب) نظریه نوکارکردگرایی جوزف نای	۲۷
دستاوردهای نظری	۳۴
۲. انقلاب اسلامی و فرصت‌های همگرایی کشورهای اسلامی	۳۷
مقدمه	۳۷
جاذبه‌های ایدئولوژیک و هویت‌بخشی	۳۸
۱. جاذبه‌های ایدئولوژیک	۴۰
الف) انقلاب اسلامی و حمایت از ملل محروم و مستضعف	۴۰
ب) انقلاب اسلامی و حمایت از جنبش‌های اسلامی و رهایی‌بخش	۴۶
انقلاب اسلامی و مسئله فلسطین	۵۰
ج) وحدت‌گرایی انقلاب اسلامی ایران	۵۲
یکم. انقلاب اسلامی و قرائت نوین از حج	۵۴
دوم. انقلاب اسلامی و تأکید بر امت واحد اسلامی	۵۸

- ۶۳ ..... سوم. انقلاب اسلامی و دولت بزرگ اسلامی
- ۶۶ ..... ۲. هویت بخشی انقلاب اسلامی
- ۶۶ ..... الف) انقلاب اسلامی و احیای تفکر اسلامی
- ۷۴ ..... ب) انقلاب اسلامی و بیداری اسلامی
- ۷۶ ..... ج) انقلاب اسلامی و احیای هویت اسلامی
- ۸۴ ..... آثار احیای هویت اسلامی در پرتو انقلاب اسلامی
- ۸۸ ..... د) احیای هویت و اسلام سیاسی
- ۸۸ ..... یکم. مفهوم اسلام سیاسی
- ۹۴ ..... دوم. انقلاب اسلامی و طرح اسلام سیاسی
- ۹۶ ..... گسترش و تسری
- ۹۷ ..... ۱. صدور انقلاب اسلامی
- ۹۹ ..... صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی علیه السلام
- ۱۰۳ ..... ۲. انقلاب اسلامی و گسترش نهضت‌های دینی در جهان
- ۱۰۶ ..... الف) انقلاب اسلامی ایران و جنبش‌های اسلامی معاصر
- ۱۰۹ ..... ب) انقلاب اسلامی و جنبش‌های اسلامی در خاورمیانه
- ۱۱۴ ..... یکم. انقلاب اسلامی ایران و جنبش‌های اسلامی در عراق
- ۱۱۸ ..... دوم. انقلاب اسلامی ایران و حرکت‌های اسلامی در عربستان سعودی
- ۱۲۱ ..... سوم. انقلاب اسلامی و جنبش‌های اسلامی در فلسطین
- ۱۲۷ ..... چهارم. انقلاب اسلامی و لبنان
- ۱۳۰ ..... پنجم. انقلاب اسلامی و مصر
- ۱۳۳ ..... جامعه‌پذیری نخبگان و تبادل افکار و اندیشه
- ۱۳۴ ..... ۱. تأسیس مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی
- ۱۳۶ ..... الف) چشم‌انداز مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی
- ۱۳۷ ..... ب) زمینه‌های تقریب
- ۱۴۰ ..... ۲. تأسیس مرکز جهانی علوم اسلامی (جامعة المصطفی صلی الله علیه و آله العالمية)
- ۱۴۱ ..... الف) اهداف مرکز جهانی علوم اسلامی
- ۱۴۲ ..... ب) سیاست‌ها و خط‌مشی‌های کلان مرکز جهانی
- ۱۴۳ ..... ۳. برگزاری کنفرانس‌های بین‌المللی وحدت اسلامی
- ۱۴۴ ..... موضوع‌های کنفرانس‌های برگزار شده
- ۱۴۹ ..... ۳. انقلاب اسلامی و محدودیت‌های همگرایی کشورهای اسلامی
- ۱۴۹ ..... محدودیت‌های ایجاد ائتلاف‌های سیاسی و همگرایی جهان اسلام

۱۴۹.....	۱. حاکمیت سیستم دولت . ملت
۱۵۰.....	۲. انقلاب اسلامی و تغییر رژیم های سیاسی وابسته
۱۵۷.....	۳. انقلاب اسلامی و تأکید بر نقش مردم
۱۵۹.....	۴. انقلاب اسلامی و ترس از تغییر رژیم سیاسی در کشورهای همجوار ایران
۱۶۳.....	تفاهم نداشتن ارزش های فکری و سیاسی نخبگان
۱۶۳.....	۱. انقلاب شیعی و تقابل شیعه و سنی
۱۶۵.....	۲. تضاد کشورهای مسلمان عرب با غیر عرب
۱۶۷.....	۳. چالش های تقریب
۱۶۷.....	الف) نگرش غلط به امر اختلاف در اندیشه ها
۱۶۹.....	ب) فراموش کردن اصل مدارا و تساهل دینی
۱۷۰.....	ج) بدگویی و ناسزا گفتن به مقدسات همدیگر
۱۷۱.....	د) سکون جوامع اسلامی و رهاشدگی مسلمانان
۱۷۲.....	ه) ناسیونالیسم
۱۷۳.....	و) انحطاط فکری و فرهنگی و علمی
۱۷۳.....	ز) تعصب گرایی کور مذهبی
۱۷۴.....	ح) غیرمردمی بودن دولت های اسلامی
۱۷۵.....	ط) غفلت از اولویت های جهان اسلام
۱۷۶.....	ی) تفرقه افکنی استعمار در کشورهای اسلامی
۱۷۹.....	شرکت بازیگران خارجی
۱۷۹.....	۱. انقلاب اسلامی و ضرورت تحول در نظام بین الملل
۱۸۲.....	۲. انقلاب اسلامی و استراتژی مقابله جویانه قدرت های بزرگ
۱۸۳.....	الف) مقابله امریکا با ایران
۱۸۷.....	ب) انقلاب اسلامی ایران و شوروی
۱۸۸.....	۳. انقلاب اسلامی ایران و نظم نوین منطقه ای
۱۹۲.....	۴. انقلاب اسلامی و تشکیل شورای همکاری خلیج فارس
۱۹۵.....	جمع بندی و نتیجه گیری
۲۰۱.....	کتابنامه
۲۰۱.....	کتاب ها
۲۰۵.....	مقالات
۲۰۷.....	منابع انگلیسی

درآمد

انقلاب اسلامی ایران، با اهداف و آموزه‌هایی در راستای ایجاد وحدت و همگرایی میان کشورهای اسلامی به پیروزی رسید. این انقلاب در سیاست خارجی خود نیز همواره از همگرایی ملل مسلمان حمایت کرده است. انقلاب اسلامی با توجه به داشتن جاذبه‌های ایدئولوژیک و هویت بخشی همچون حمایت از ملل مستضعف و نهضت‌های دینی و جنبش‌های اسلامی و داشتن آموزه وحدت‌گرایی و اتحاد امت اسلامی و همچنین با عنایت به تسری و گسترش ارزش‌های اسلامی و انسانی به کشورهای تحت ستم و ملل مسلمان، توانسته است در موضوع همگرایی کشورهای مسلمان فرصت‌های زیادی پدید آورد و در این راستا اقداماتی انجام دهد که دستاوردهای مثبتی هم داشته است؛ تأسیس نهادهای مرکز جهانی علوم اسلامی (جامعة المصطفی ﷺ العالمیه) و مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی برای تربیت نیروهای متخصص اسلامی و نزدیک ساختن دیدگاه‌های نخبگان فکری و سیاسی جهان اسلام، نمونه‌ای از این اقدامات‌اند. با وجود این، در سطح سیاسی و دولت‌ها با موانع و محدودیت‌هایی روبه‌رو بوده است؛ زیرا از آنجاکه ساختار نظام بین‌الملل را ناعادلانه می‌دانست، وقتی به پیروزی رسید خواستار تحول در این ساختار و شکل‌گیری نظام عادلانه جهانی بر مبنای منافع تمام کشورهای جهان و شکل‌گیری نظم نوین منطقه‌ای بدون حضور ابرقدرت‌های جهانی شد.

بنابراین، ازسویی با واکنش قدرت‌های بزرگ (آمریکا و شوروی) روبه‌رو شد و آنها یکسری اقداماتی را برای مقابله و تضعیف انقلاب اسلامی ایران انجام دادند، و ازسوی دیگر، با توجه به تاکید انقلاب اسلامی بر نقش مردم، و اینکه بیشتر دولت‌های اسلامی غیرمردمی و وابسته به قدرت‌های خارجی بودند، این دولت‌ها نیز در برابر انقلاب ایران جبهه گرفتند و واکنش‌هایی از خود نشان دادند که از آن میان، می‌توان به ایجاد تفرقه میان ملت‌های اسلامی و جداسازی آنها از انقلاب اسلامی با ایجاد اختلاف میان شیعه و سنی و تشدید تضاد بین عرب و عجم اشاره کرد؛ به‌گونه‌ای که شکل‌گیری نظم نوین منطقه‌ای، کوشیدند با ایجاد شورای همکاری خلیج فارس، نقش ایران اسلامی را محدود سازند.

کتاب حاضر، ماحصل رساله کارشناسی ارشد مؤلف در دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام قم است و به یقین، اگر ارزش علمی داشته باشد، مرهون راهنمایی و مشاوره بسیاری از استادان و فرهیختگان است که نام بردن از همه آنها در این مختصر مقدور نیست؛ اما بر خود لازم می‌دانم از استادان گران‌قدرم جناب آقای دکتر محمد ستوده و جناب آقای دکتر مصطفی ملکوتیان که در مواقع مختلف با گشاده‌رویی مرا پذیرفتند و با راهنمایی‌های لازم مورد لطف خویش قرار دادند، تشکر و قدردانی کنم.

از پدر و مادرم که سالیان سال دوری‌ام را تحمل کردند و همچنین از همسر گرامی‌ام که سختی‌های تحصیل را همواره برایم آسان ساختند و همه عزیزانی که در این پژوهش مرا یاری کردند، کمال تشکر و امتنان را دارم.

محمد حقی

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ با آموزه‌هایی همچون ایجاد وحدت و همگرایی میان کشورهای اسلامی، حمایت از ملل محروم و تحت ستم و همچنین حمایت از نهضت‌های دینی و جنبش‌های اسلامی سراسر جهان، به پیروزی رسید. در دوران اولیه انقلاب و سه دهه که از پیروزی انقلاب گذشت، ایران اسلامی همواره از همگرایی ملل مسلمان حمایت کرد و در راستای سیاست خارجی خود و به منظور تحقق یافتن آموزه‌های انقلاب تلاش‌هایی را صورت داد. اما موضوع همگرایی و انسجام کشورهای اسلامی، همچنان با محدودیت‌ها و چالش‌هایی روبه‌روست. پژوهش حاضر، پی آن است که نشان دهد همگرایی کشورهای اسلامی چه اثری از آموزه‌های انقلاب اسلامی پذیرفته، قابلیت‌ها و ظرفیت‌های آموزه‌های انقلاب اسلامی برای همگرایی کشورهای اسلامی تا چه اندازه است و در عمل، تحقق این آموزه‌ها با چه محدودیت‌ها و موانعی روبه‌روست؟

علت انتخاب این موضوع برای کتاب، کمک به ادبیات همگرایی کشورهای اسلامی، مطالعه علمی و منسجم آموزه‌ها و پیامدهای انقلاب اسلامی بر جهان اسلام و کمک به تحقق اهداف انقلاب اسلامی ایران است. علاوه بر این، تقویت زمینه‌های نظری و عملی همگرایی با توجه به آموزه‌های انقلاب اسلامی، می‌تواند به تقویت متون درسی در قلمرو مطالعاتی انقلاب اسلامی کمک کند.

درباره پیشینه مطالعاتی این موضوع، باید گفت که دیدگاه‌ها و نظریه‌های متفاوتی درباره انقلاب اسلامی مطرح شده است و در مورد زمینه‌ها و ابعاد مختلف فرهنگی، ارزشی و سیاسی انقلاب اسلامی منابعی وجود دارد و اندیشمندان مختلف داخلی و خارجی در خصوص این پدیده آثار مختلفی را ارائه کرده‌اند و همچنین درباره بازتاب و تأثیرات انقلاب اسلامی بر جهان و کشورهای اسلامی، کتاب‌های بسیاری نوشته شده است؛ اما در زمینه ارتباط انقلاب اسلامی با همگرایی کشورهای اسلامی متن مشخصی وجود ندارد و فقط در کتب و مقالات، مطالبی به صورت پراکنده درباره بازتاب انقلاب اسلامی آمده است. برای مثال، در کتاب *تحلیلی بر انقلاب اسلامی ایران*، اثر منوچهر محمدی وی به بررسی انقلاب اسلامی پرداخته شده؛ اما درباره بازتاب و ارتباط آن با همگرایی کشورهای مسلمان بحثی صورت نگرفته است یا در کتاب *انقلاب اسلامی ایران و بازتاب جهانی آن*، اثر جان. ال. اسپوزیتو که در آن، مقالاتی درباره انقلاب اسلامی، صدور و بازتاب آن بر کشورهای جهان از نویسندگان مختلف به رشته تحریر در آمده است. همچنین در این باره، کتاب دیگری با عنوان *بازتاب جهانی انقلاب اسلامی* نوشته منوچهر محمدی هست که در آن، درباره تأثیرات انقلاب اسلامی بر دولت‌ها و ملت‌های جهان اعم از کشورهای اسلامی و غیراسلامی بحث شده است. اما اثری که در خصوص جهان اسلام نوشته شده، کتاب محمدباقر حشمت‌زاده با نام *تأثیرات انقلاب اسلامی بر کشورهای اسلامی* است که در آن، نویسنده به بازتاب انقلاب ایران بر کشورهای اسلامی و چگونگی اثرپذیری این کشورها از انقلاب ایران پرداخته؛ اما آنچه که در این کتاب و دیگر کتب یاد شده به آن پرداخته نشده، ارتباط انقلاب اسلامی ایران و همگرایی کشورهای مسلمان است که رساله حاضر، به دنبال بررسی آن می‌باشد.

دغدغه اصلی مؤلف در این کتاب، بررسی این موضوع است که انقلاب

اسلامی ایران و آموزه‌های آن در چه زمینه‌هایی باعث ایجاد فرصت و امکان همگرایی میان کشورهای اسلامی شده، و این آموزه‌ها با چه محدودیت‌ها و موانعی روبه‌رو بوده؟

مؤلف در نگارش این کتاب از روش توصیفی استفاده کرده است. جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها نیز از طریق فیش‌برداری از کتاب‌های موجود در کتابخانه‌ها، مجلات و فصلنامه‌های سیاسی که ناظر بر موضوع پژوهش بوده، صورت گرفته و برای تحلیل مباحث، از نظریه کارکردگرایی نوین جوزف نای استفاده شده است.

درنهایت، مؤلف بر مبنای داده‌های تحقیقاتی، به این نتیجه دست یافته است که انقلاب اسلامی ایران و آموزه‌های آن در زمینه‌های جاذبه ایدئولوژیک و هویت‌بخش، تسری و گسترش و جامعه‌پذیری نخبگان، باعث ایجاد فرصت و همگرایی کشورهای اسلامی شده و در زمینه‌های ایجاد ائتلاف سیاسی، عدم تفاهم ارزش‌های فکری و سیاسی و شرکت بازیگران خارجی، با محدودیت و چالش روبه‌رو گردیده است.

در فصل اول کتاب حاضر که کلیات و چارچوب نظری است، در ابتدا کلیاتی از همگرایی و مفهوم آن مطرح شده، و در ادامه به بررسی نظریه‌های همگرایی و درنهایت، نظریه کارکردگرایی نوین جوزف نای پرداخته شده که در چارچوب نظری پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است.

در فصل دوم به بررسی فرصت‌هایی که انقلاب اسلامی ایران برای همگرایی کشورهای اسلامی ایجاد کرده، پرداخته شده و مسائلی همچون جاذبه‌های ایدئولوژیک انقلاب اسلامی مثل حمایت از ملل محروم و تحت ستم، حمایت از جنبش‌های دینی و اسلامی، صدور انقلاب و آموزه وحدت اسلامی مورد کنکاش قرار گرفته است.

در فصل سوم به بررسی محدودیت‌هایی پرداخته شده که همگرایی

کشورهای اسلامی در پرتو انقلاب اسلامی در عمل با آنها مواجه بوده است، که مواردی مانند بازتاب انقلاب اسلامی مبنی بر تغییر رژیم‌های وابسته و غیرمردمی منطقه خاورمیانه، اختلافات شیعه و سنی و عرب و عجم، مقابله قدرت‌های بزرگ جهانی با انقلاب اسلامی و درنهایت، شکل‌گیری قدرت منطقه‌ای شورای همکاری خلیج فارس در تقابل با انقلاب اسلامی ایران را در بر می‌گیرد. در قسمت آخر کتاب نیز از این مباحث جمع‌بندی و نتیجه‌گیری شده است.